

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Гусарєва Станіслава Дмитровича на дисертацію Дергільової Олени Григорівни за темою: «Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата юридичних наук) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність обраної теми. У сучасних умовах модернізації правової системи України, наближення стандартів державного та правового управління до рівня розвинутих європейських країн змушує науковців все частіше привертати увагу на форми, принципи та засоби правового регулювання, керуючись при цьому найбільш поширеними у світі правничими та соціальними цінностями.

Одним із засобів юридичного впливу на розвиток та функціонування права в цілому є правові акти, серед яких виокремлюються група нормативних та індивідуальних, що пов'язуються між собою особливою системою взаємодій. Їх вивчення, переосмислення змісту, вираження окремих вад юридичної техніки, виявлення нових властивостей – все разом є проблемними питаннями для загальнотеоретичної науки. Окремим проблемним аспектом серед них є питання особливостей існування правових актів створених нотаріусом як суб'єктом юридичної діяльності, чий рішення є важливим елементом та важелем впливу на окремі стадії функціонування механізму правового регулювання.

Заслуговує на увагу й той факт, що нотаріальні акти активно використовуються не тільки в територіальних межах окремої держави, а й у взаємовідносинах між громадянами різних країн. Така мобільність і варіативність сфер використання нормативно-правових актів породжує потребу сучасного суспільства в якісних нотаріальних документах.

У зв'язку з цим встановлення природи та сутності нотаріальних актів, їх місця у сьогоденному праві є одним із актуальних напрямів

досліджень сучасного правознавства. Це питання має не лише теоретичне значення, оскільки правова система, яка сьогодні перебуває на стадії реформування, з одного боку, орієнтується на певну правову традицію, а, з іншого – має відображати основні трансформаційні процеси сучасного правового розвитку України. Таким чином обрана для дисертаційного дослідження тема є актуальною та значущою для вдосконалення нотаріальної практики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертації О.Г. Дергільової дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до загальнотеоретичних проблем функціонування правових актів нотаріату в механізмі правового регулювання та в системі правових актів України відзначається фундаментальністю та ґрунтовністю. Варто відзначити добру структурованість роботи, логічність викладу матеріалу, якісну методологічну основу, що у свою чергу відіграло значну роль при здійсненні цього дослідження.

Зокрема, методологічну базу дослідження щодо питання нотаріальних актів у сучасному праві складають такі принципи як: об'єктивності, історизму, усебічності. Для характеристики предмета дослідження використовувалися окремі методологічні підходи: антропологічний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний, цивілізаційний, системний, порівняльний. Відповідно до цих підходів і принципів у процесі дослідження використовувалися: *загальнонаукові методи* (діалектика, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення); *спеціально-наукові методи* теорії держави і права – для вивчення історичного розвитку формування нотаріату, виявлення основних закономірностей та випадковостей його розвитку, визначення особливостей фіксації нотаріальних дій у певних правових актах; *логіко-семантичний метод* – для поглиблення та розвитку категорійного апарату загальнотеоретичної юриспруденції; *герменевтичний метод* – для дослідження особливостей тлумачення

нотаріальних актів у різні історичні періоди та із урахуванням підходів різних шкіл розуміння права; *формально-догматичний метод* – при аналізі положень нормативно-правових актів, встановленні зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінностей між собою та формулюванні дефініцій; *порівняльно-правовий метод* – для зіставлення юридичних понять, явищ і процесів, щодо фіксації нотаріальних дій у певних документах різних систем нотаріату.

Джерельна база роботи. Як зазначалося раніше, недостатня розробленість вітчизняною юридичною наукою загальнотеоретичних аспектів функціонування системи нотаріальних актів в механізмі правового регулювання спонукала дисертанта звернутися до численних філософських, споріднено-галузевих вітчизняних, а також закордонних джерел. Видання, включені до списку використаної літератури, насамперед, зарубіжні, свідчать про ґрунтовне опрацювання проблеми і високий рівень наукової підготовки автора, його наукову зрілість. Загалом у роботі використано 208 джерел, з яких іншомовної літератури нараховується вісім.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Як результат, висновки наукового доробку можуть використовуватися у: *науково-дослідній сфері* – для подальшого поглиблення наукових знань про сутність сучасного права та форми його вираження; в *освітній діяльності* – при викладанні навчальних курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Теорія правозастосування»; у *правотворчості* – при реформуванні та вдосконаленні цивільного й адміністративного законодавства щодо регламентації правового статусу нотаріату та порядку створення нотаріальних актів.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну.

По-перше, проаналізовано юридичну практику функціонування нотаріату у зарубіжних країнах. Доведено, що у державах, де діє система латинського нотаріату, відповідний акт вважається результатом фактичного оформлення нотаріальної дії.

Нотаріальні акти у системі латинського нотаріату є особливою формою доказів, що не потребують додаткової верифікації і є підтвердженням законності. Вони мають як презумпцію законності, так і презумпцію правильності їх змісту й можуть бути оскаржені виключно у судовому порядку. Також такі акти системи латинського нотаріату наділені доказовою і виконавчою силою. Дисертантом виявлено також й інше, що у англо-американській системі нотаріату відповідні та подібні до них інші письмові акти не відіграють визначальної ролі. До компетенції нотаріусів входять лише посвідчення документів і підписів. При цьому, нотаріальне посвідчення в тому сенсі як воно розуміється в країнах системи латинського нотаріату, майже відсутнє. Англо-американська правова модель вирішення юридичних спорів заснована переважно на судовому прецеденті, тому основна увага приділяється показанням свідків як засобу доказування, зокрема, при дослідженні письмових доказів.

По-друге, визначено особливості соціально-правового виміру нотаріату такі як «соціальне призначення» та «соціальну цінність». Слід розуміти, що «соціальне призначення» нотаріату впливає з його сутності. У свою чергу, сутність нотаріальної діяльності спрямована на захист цивільних прав та інтересів, на служіння потребам соціуму, і саме в цьому розкривається її призначення і соціальна цінність. Через свою специфіку та еволюційний розвиток нотаріальна діяльність відіграє значну роль у функціонуванні громадянського суспільства.

По-третє, в результаті проведеного аналізу та відповідних узагальнень, керуючись власним практичним досвідом, автором дисертації встановлено юридично-технологічні вимоги створення нотаріальних актів, до яких належать: ясність, точність, простота й ефективність. Також доведено, що

нотаріальний акт має відповідати вимогам законності та обґрунтованості, справедливості та доцільності. Текст нотаріального акта повинен бути логічно-послідовним, зв'язним, точним, чітким, зрозумілим та із однозначним змістом, інформаційно повним, аргументованим, переконливим. Аргументація та висновки мають бути об'єктивними та вмотивованими.

По-четверте, висвітлено особливості методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві, яка ґрунтується переважно на використанні цілого ряду методологічних підходів: системного, антропологічного, феноменологічного, герменевтичного, ціннісного та цивілізаційного. Головними у дослідженні сучасних нотаріальних правових актів є антропологічний та системний підходи. Нинішнє право охарактеризовано як відкрита система, що постійно обмінюється інформацією із соціальним середовищем, в якому вона функціонує. Зв'язки між ними мають істотне значення для самих явищ, виступають як притаманні їм властивості, важливою особливістю яких є двосторонній характер. Саме застосування такого підходу дає змогу повніше, глибше усвідомити місце нотаріальних актів у сучасному праві та скласти змістовне уявлення про нього.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертації викладено у шести наукових публікаціях, з яких п'ять статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, одна стаття – в іноземному виданні, а також у чотирьох тезах за результатами участі у наукових конференціях.

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам МОН України та «Порядку присудження наукових ступенів». Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Основні положення дисертації апробовані на наукових конференціях, серед яких, зокрема: Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у

XXI столітті (Одеса, 2016), Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах (Запоріжжя, 2016), Теоретичний аналіз і наукові дослідження юриспруденції у світовій науці (Київ, 2016).

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертанта, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають дослідницьку проблему загальнотеоретичних аспектів поняття, техніки створення та функціонування системи правових актів, зокрема й нотаріальних. Загалом можна констатувати, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки підготовленого О.Г. Дергільовою дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення і зауваження по дисертації. Разом з цим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що подане на рецензування дослідження містить деякі положення, оцінки, висновки і рекомендації, які відображають спірні теоретичні позиції, або суб'єктивне сприйняття її автором, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. Потребує додаткової аргументації положення, викладені у визначенні мутуальних правових актів, де автор дисертації вказує на їх характерні ознаки (стор. 25). Можна погодитись з тим, що у такому різновиді нотаріального правового акту знаходить свій вираз юридична взаємодія документів, які різняться за характером свого походження (нормативний та індивідуальний). Зрозумілим є також той факт, що регулятивна дія одного документа зумовлена дією іншого, який із набуттям юридичної сили

забезпечує реалізацію нормативно визначеної моделі поведінки. При цьому виникає питання щодо розуміння юридичної сили правової норми для реалізації якої видається нотаріальний правовий акт. Необхідно дати роз'яснення – з якого моменту правова норма набирає юридичної сили – або з моменту введення нормативно-правового акта в дію, або з моменту видання нотаріусом мутуального акта.

2. У підрозділі 2.1 (стор. 75 – 93) автор намагається дотриматися заздалегідь визначеного плану дослідження, відображеного у назві (Правові акти: поняття, види, та особливості співвідношення в аспекті ідентифікації нотаріальних актів), у зв'язку з чим цілком логічно рухається від поняття документу, до характеристики окремих видів правових актів. Але при цьому захоплюється видовими класифікаціями і не доводить до логічного завершення загальну характеристику правового явища, залишаючи поза увагою питання співвідношення правових актів, тим більш, що таке співвідношення мало б бути висвітлено у аспекті ідентифікації нотаріальних актів.

3. Привертає також увагу позиція автора дисертації щодо необхідності посилення регулятивного впливу на сферу правозастосування, зокрема на сферу нотаріальної діяльності шляхом нормативного закріплення визначення окремих категорій. Так, на стор.88 вказується, що «критерії розмежування правових актів за ознаками їх нормативності мають бути чітко визначені в законодавстві, але, оскільки відповідні норми наразі відсутні, то правозастосовувач стикається із проблемою розуміння та якісного використання існуючих правових положень».

Навряд чи можна з цим погодитися, враховуючи, що в законодавстві неможливо визначити змістовну частину всіх категоріальних рядів, в тому числі розкрити всі класифікації, які мають місце у правознавстві. Необхідно також взяти до уваги, що цілий ряд класифікацій існують як результат нашого уявлення – як штучний продукт, не відбиваючи реально існуючі групи об'єктів. В даному випадку слід погодитися, що розуміння

нормативності правового акта є елементом фундаментальних правових знань, аналогічно до поняття права, держави, правових відносин, правової поведінки тощо. Отже, для якісного використання правових положень, зазначених у тексті правового акта необхідно мати відповідний рівень кваліфікації, володіти компетенцією щодо вирішення конкретної юридичної справи, вміти використовувати юридичний інструментарій та відповідально ставитися до виконання обов'язків. А відсутність або наявність у законодавстві визначення поняття нормативності ніяким чином не завадить забезпеченню реалізації суб'єктивного права.

4. У підрозділі 2.2 (Мутуальні нотаріальні акти у системі нотаріальних актів) автор намагається висвітлити поняття нотаріального акту як елементу механізму правового регулювання, вказуючи справедливо на те, що завдяки індивідуальним правовим актам відбувається конкретизація, наближення абстрактної моделі правової норми до конкретного споживача права, конкретного суб'єкта правових відносин, в межах яких відбувається правореалізаційний процес. При цьому, з посиланням на знаних фахівців у цій сфері та відповідні наукові джерела, автор характеризує окремі групи або види нотаріальних актів, вказуючи на їх особливості, визначаючи також особливість мутуальних актів як симбіоз нотаріального та цивільно-правового актів. При цьому, введення нової дефініції на підставі виявлення особливої групи актів потребує розширеної аргументації з виокремленням їхніх ознак, висвітленням мети, аналізом життєвих (фактичних) правових ситуацій, залученням емпіричного матеріалу, а головне – визначенням їх місця (або ролі) у системі нотаріальних актів, що і було заявлено у назві підрозділу.

При цьому, у попередніх підрозділах було розкрито природу мутуальних актів і встановлено, що мутуальний правовий акт є юридично обов'язковою, письмовою формою вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів. Але на стор. 107, наводиться приклад особливого виду мутуальних актів – засвідчення вірності перекладу. Виникає

запитання – як у цьому випадку автор бачить взаємодію двох індивідуально-правових актів. Виходить, що переклад, зроблений у приватному бюро є індивідуально-правовим актом, який взаємодіє із актом посвідчення.

5. Привертає увагу також порядок формулювання висновків дисертації (стор.174 – 178), в яких відображено найбільш суттєві здобутки за результатами проведеного дослідження. Так, у висновках під номерами 5 та 9 спостерігається дублювання інформації щодо застосування критерію юридичної природи, в результаті чого автором пропонується визнати існування двох груп нотаріальних актів. Скоріше за все розподіл правових актів на самостійні та мутуальні треба було використати як методологічну основу для подальшого поділу нотаріальних актів та звести ці положення до одного цілісного висновку.

Висновок. Дисертаційна робота О.Г. Дергільової на тему: «Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження» виконана вперше і поглиблює існуючі знання юридичної науки, є суттєвим внеском в теорію правових актів, а також важливим доповненням до теорії юридичної діяльності.

Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично значущі результати, що вирішують важливе наукове завдання.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій.

Аналіз тексту дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота на тему: «Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження», представлена на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор

Дергільова Олена Григорівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (кандидата юридичних наук) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України

С.Д. Гусарєв

02 вересня 2017 р.